

**КОМПЛЕКСНИЙ СТРАХОВИЙ ЗАХИСТ ПІДПРИЄМСТВ,
ЙОГО ФОРМИ ТА СУЧАСНІ ПРИНЦИПИ**

Розглядається економічна сутність та зміст страхового захисту, його форми. Визначено, що страхування підприємства є змішаною формою страхового захисту, а його комплексність та сучасні принципи мають інноваційні елементи

Постановка проблеми. Страхування є важливим елементом національної економічної системи. Якісні перетворення в соціально-економічній, сфері держави, фінансовій системі, необхідність формування реальних ринкових відносин в умовах кризових явищ та посиленого впливу екологічних, природно-кліматичних, виробничих, соціальних, інших ризиків, проблеми створення єдиного соціально-майнового комплексу підприємств і територій актуалізували проблему всебічного розвитку страхування. Становлення та розвиток страхування, врахування його закономірностей та специфічних рис сприяє рішенню важливих проблем і формуванню перспектив розвитку страхування в Україні.

Сучасні економічні та соціальні умови життя визначають необхідність забезпечення відповідності теорії та практики страхування існуючим умовам господарювання, а також застосування набутого досвіду. Актуальність наукових досліджень у даному напрямку тісно пов'язана із підвищенням ролі страхування в сукупній економічній системі як фактора забезпечення її стійкості. Нині гостро відчувається потреба у розширенні розробок теоретичних основ, соціально-економічної сутності та принципів страхування, які суттєво змінюються порівняно із попередніми історичними й економічними умовами розвитку суспільства. Зазначене зумовлює звернення до теоретичних основ фінансової науки. Формування концептуальних засад поступального розвитку страхування можливе за рахунок забезпечення взаємозв'язку фінансової та страхової термінології і науки, інших економічних наук, а також становлення й розширення механізмів страхового захисту господарюючих суб'єктів. На основі уніфікації наукових та методичних підходів необхідно розробити програми формування та організації всебічного страхового захисту з метою забезпечення економічної безпеки народного господарства та соціально-майнового комплексу підприємства.

Стан вивчення проблеми. Широке коло обговорення проблем страхування в ринкових умовах господарювання повинно отримати адекватне відображення в наукових та практичних дослідженнях, що розкривають теоретичні й методологічні основи страхового захисту майнових та соціальних інтересів суб'єктів економічних страхових відносин. Термінологія та основні поняття вітчизняної страхової справи формується під впливом експансії іноземного капіталу на страховий ринок України, невизначеності законодавства, потреби посилення інтеграційних процесів, необхідності уніфікації страхових продуктів. Практичне забезпечення страхового захисту повинно підкріплюватись законодавчими та нормативними актами загальнодержавного та галузевого рівня.

Актуальність та дискусійність теоретико-методологічних положень, велике практичне значення страхування в сучасній економічній системі обумовили мету даного дослідження.

Мета дослідження. Метою проведеного дослідження є розвиток теоретичних основ страхування, зокрема, уточнення терміну "страховий захист", визначення його принципів, місця та ролі в системі страхових інтересів для побудови моделі комплексного страхового захисту господарюючого суб'єкта.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Значний внесок у формування вітчизняної науки про страхування та страховий захист внесли багато вчених та практиків,

як А. Банасинский; В. Борисова, К. Воблий, Т. Гварлиани, А. Гвозденко, А. Гинзбург, Е. Дюжиков, О. Залетів, М. Клапків, Е. Князева, Ф. Коньшин, С. Навроцький, Л. Орланюк-Малицька, А. Плешков, В. Райхер, Л. Рейтман, В. Серебровський, Т. Федорова, А. Філонюк, В. Шахов, Р. Шмалензи, А. Шолойко та ін., які проводили свої дослідження в галузі формування теорії та методології страхування, основ організації та практики здійснення страхування, його фінансово-правового регулювання, обґрунтування функціонування міжнародного страхового ринку, розгляду економічної природи та принципів організації страхового процесу в ринкових умовах, управління фінансовими потоками страхових організацій тощо.

Різноманіття та значимість теоретичних та практичних доробок системи страхових відносин вимагають фундаментальних та прикладних досліджень у формуванні та організації страхового захисту економічних інтересів суб'єктів господарювання. В умовах активного становлення механізму та розробки інструментарію страхового захисту соціально-майнових комплексів та корпоративних інтересів необхідним є створення та розвиток концепції комплексного страхового захисту великого, середнього та малого бізнесу в Україні.

Викладення основного матеріалу. Стан соціально-економічних відносин в Україні визначає необхідність обґрунтування страхування, розвитку взаємозв'язку теорії й практики страхової справи. Існування різних форм власності, багатоваріантність організаційних форм та розмірів господарюючих суб'єктів, трансформація руху грошових потоків, активізація та зростання впливу ризиків призводять до потреби в страховому захисті соціально-економічних інтересів суб'єктів суспільних відносин. Тому потребує переоцінки місце та роль страхового захисту в страхуванні, в економіці держави, в сукупності фінансових відносин.

Найбільшу питому вагу в наукових розробках у сфері страхування займають дослідження, що застосовують такий методологічний підхід, як виділення страхової теорії у складі фінансової науки. Тобто має місце загальнотеоретичне обґрунтування фінансової природи страхового захисту та його форми – страхування. З практичної точки зору страхування, здебільшого, розглядають як ланку фінансової системи держави. Існують підходи, за якими страхування розглядається у вузькому розумінні – з юридичного, організаційного, технічного, математичного аспектів тощо. Але саме поєднання підходів свідчить про реальне створення страхового захисту соціальних та економічних інтересів суспільства. Зазначене сприяє формуванню теоретико-методологічної бази страхування як єдиної економічної категорії.

Економічна сутність страхування є постійною – економічні відносини з приводу формування і використання страхового фонду з метою організації страхового захисту. А економічний зміст страхування знаходиться в постійній трансформації під впливом соціально-економічних основ господарювання.

Теоретичні дослідження сутності страхування дозволяють зробити висновок про його інтеграцію з такими економічними категоріями як фінансами та кредитом. Страхування, як економічна категорія є другорядним по відношенню до категорії "фінанси", що обумовлено рухом грошової форми вартості. Саме формування і використання цільових фондів грошових

коштів і наближає категорії фінанси й страхування. А особливість страхування проявляється в тому, що зазначені цільові фонди формуються за допомогою лише перерозподільчих відносин і використовуються для відшкодування втрат при вірогідному русі грошової форми вартості.

На макрорівні роль страхування визначається його сутністю як форми страхового захисту майнових інтересів юридичних та фізичних осіб, виступає стабілізатором національної економіки. Об'єктивна обґрунтованість застосування категорії "страхування" при формуванні страхового захисту господарюючого суб'єкта зумовлюється дослідженнями фундаментального та прикладного характеру. Вважається, що в науковий обіг фінансової науки термін "страховий захист" ввів вчений Л. Рейтман [8]. Основою застосування цього терміну є ризиковий характер виробництва та буття, протиріччя між людиною та природними силами, потреба в підтримці досягнутого рівня життя. Хоча про форми страхового захисту в контексті теорії трієстої системи страхових фондів ще раніше говорив В. Райхер [12], розробляли та наголошували К. Воблий, Е. Коломін, В. Серебровський [5, 8, 13, 14.] та ін.

При дослідженні сутності страхового захисту, останній виступає як сукупність перерозподільчих відносин з приводу подолання та відшкодування втрат, збитків, понесених конкретним об'єктом суспільного виробництва – наприклад, страховий захист сільськогосподарського виробництва або врожаю сільськогосподарських культур, майна, відповідальності, здоров'я, життя, доходів населення тощо. А відтак зазначена економічна категорія наближається до забезпечення майнових та економічних інтересів суб'єктів господарювання та населення за рахунок цільових фондів, які можуть формуватись на різних принципах – солідарної, замкнутої чи одночасно солідарної і замкнутої розкладки збитку. Таки чином, страховий захист може бути централізованим – на рівні держави, регіону, індивідуальним – на рівні господарюючого суб'єкта, домогосподарства чи змішаним – на рівні страхової компанії. Останній, як форма страхового захисту, і відображає страхування. Також розвивається думка про те, що взаємне страхування є ще однією формою страхового захисту, в якій об'єднані функції страховика та страхувальника і яка ґрунтується на принципі колективної взаємодопомоги у формуванні та використанні страхового фонду за відсутності товарно-грошових відносин між його учасниками.

Централізований страховий захист проявляється у формуванні та використанні централізованих резервних фондів та резервів. Як правило, забезпечується державою на загальнодержавному чи регіональному рівні.

Індивідуальна форма страхового захисту забезпечується формуванням фондів самострахування та запасів.

При цьому у зв'язку із трансформацією ролі держави в ринковій економіці створюються умови для розвитку страхування, як змішаної форми страхового захисту. Водночас формується механізм забезпечення інтересів суб'єктів економічної системи за допомогою страхових відносин при зміні складу страхувальників та розширенні діяльності страхових компаній. Таки чином будується система страхового захисту суб'єкта економічної діяльності.

Суспільне значення страхового захисту в економічній системі полягає у:

- відшкодуванні збитків в разі реалізації ризику;
- оцінці ризиків та організації системи управління ризиками;
- попередженню реалізації ризиків та виникнення несприятливих подій;
- оптимізації співвідношення обов'язкових та добровільних форм страхування;
- формуванні інвестиційних ресурсів;
- стимулюванні науково-технічних рішень та впровадження інновацій;

– забезпеченні підвищення рівня зайнятості та відновленні робочих місць;

– покритті суспільних потреб за рахунок податкових та обов'язкових платежів до бюджету та цільових державних фондів;

– підтримці великих обсягів інформації;

– забезпеченні соціально-економічної стабільності в суспільстві тощо.

Особливої уваги в сучасних умовах набуває організація страхового захисту на рівні регіону чи окремого підприємства. Останні розглядаються як соціально-майновий комплекс відповідного рівня. А традиційні підходи до формування страхового захисту на відповідному рівні (у регіоні, на підприємстві) в ході конвергенції (поєднанні всіх трьох його форм) трансформуються в комплексні страхові програми. При цьому страховий захист у формі страхування протягом тривалого часу (на довгостроковій основі) дозволяє накопичити статистичну інформацію щодо збитковості діяльності соціально-майнового комплексу, визначити середньорічний показник збитковості та здійснити кореляцію із розміром страхових внесків. В комплексному режимі допускається до сукупності загальноприйнятих ризиків та катастрофічних явищ, що призводять до суттєвих втрат майнового комплексу господарюючого суб'єкта, включати специфічні ризики, такі, як коливання валютних курсів, зміни цін на товари й сировину, підприємницькі ризики. Відповідно, комплексний довгостроковий страховий захист покликаний нівелювати щорічні втрати та забезпечити відшкодуванні збитків при настанні катастрофічних подій.

Така форма організації страхового захисту формує дієвий економічний механізм, що мотивує підприємство, економічні структури регіону, певної території до зниження ймовірності ризиків, зменшення витрат на страховий захист.

Систематизація принципів забезпечення комплексності страхового захисту підприємства дозволяє виділити такі, як:

- загальність та повнота страхового захисту соціально-майнового комплексу підприємства (регіону, території);
- диверсифікація традиційних та галузевих ризиків;
- компенсація втрат в результаті настання страхового випадку;
- координація страхових відносин з метою виключення надмірного страхового покриття;
- стабілізація обсягів страхових внесків;
- оптимізація співробітництва підприємства із страховими організаціями.

Принцип загальності та повноти страхового захисту соціально-майнового комплексу підприємства сприяє розробці та впровадженню комплексної програми із врахуванням всіх майнових та соціальних інтересів підприємства з розподілом по об'єктам страхування і у відповідності до різноманітних ризиків.

Принцип диверсифікації традиційних та галузевих ризиків передбачає, що повна реалізація всіх ризиків у сукупності можливі з дуже низьким рівнем вірогідності.

Принцип компенсації втрат виступає спонукальним мотивом укладання договорів страхування, мотивує розширення відносин між страховою компанією та страхувальником-підприємством.

А принцип координації страхових відносин сприяє виключенню та уникненню надмірного страхового захисту. Виникнення останнього пов'язано з некоординованими діями економічного суб'єкта, укладанням декількох договорів, невикористанням можливостей централізованої та індивідуальної форм страхового захисту, а в деяких випадках і з порушенням законодавчих вимог.

Принцип стабілізації обсягів страхових внесків ґрунтується на постійності вартісних параметрів ризиків. Постійний перелік ризиків, оцінка їх ймовірності, прогноз обсягів втрат в довгостроковому періоді дозволяють не підвищувати розмір страхового внеску.

Принцип оптимізації співробітництва підприємств із страховими організаціями забезпечує реалізацію таких відносин, на тривалій та постійній основі, повністю задовольняє вимоги підприємства-страхувальника, підвищує рівень його страхового захисту. За допомогою технології оптимізації досягається необхідний рівень страхового захисту, який забезпечить безперервність та безперервність відтворювального процесу в діяльності підприємства. Наприклад, класичний набір ризиків, які загрожують підприємству, доповнюється вибором специфічних ризиків галузі, в якій функціонує підприємство, можливим використанням коштів централізованих фондів або фондів підтримки виробництва, як у прикладі з аграрною сферою, та можливостями самостраховування. Розмір страхового відшкодування повинен відповідати ринковій вартості майнового об'єкта. Виконання такого економічного співвідношення дійсно забезпечить відновлення майна підприємства. Якщо при проведенні страхування застосовуються обмежувальні умови, виникає неповний страховий захист. Таким чином, для цілей комплексного страхового захисту доцільно використовувати реальну ринкову вартість майнового комплексу підприємства без застосування обмежень, що звужують масштаб страхування. В цілому, комбінація різних напрямків оптимізації сприяє повноті страхового захисту за мінімальною дійсною вартістю.

У вітчизняній страховій практиці не сформована оцінка оптимізації страхового захисту з позиції підприємств-страхувальників, корпоративних страхувальників. Оптиміальний страховий захист має багатофакторну характеристику, яка ґрунтується на тривалому співробітництві підприємства з діючою страховою організацією, її позитивній діловій репутації на страховому ринку, асортименті мультиризикових та довгострокових продуктів, застосуванні раціональних страхових тарифів, стійкою фінансовою стані. Оцінка фінансового стану виступає вирішальним напрямком взаємодії страхової компанії та підприємства.

Характерним для вітчизняної страхової системи є суперечність та роз'єднаність, неузгодженість законодавчих норм щодо використання страхової термінології, одночасного застосування різних форм страхового захисту, виключення або відсутність умов їх поєднання, що вимагає свого удосконалення та розвитку.

Висновки та перспективи подальших досліджень.

Отже, окрім поєднання принципів та всіх форм страхового захисту щодо підприємства в якості комплексного страхового захисту важливим є також поєднання багатьох ризиків майнового, особового страхування та страхування відповідальності. А підвищення його дієвості вимагає удосконалення не тільки теоретичних основ, організаційного механізму, розробки нових комплексних страхових програм, а й розширення стратегічних напрямків страхування майнового комплексу і соціальної політики підприємства, модернізації страхових операцій на основі збалансування інтересів всіх учасників страхового процесу – держави, страховика та страхувальника. А роль страхового захисту повинна доповнюватись попередженням і ймовірним скороченням майбутніх втрат. Необхідність виконання превентивних заходів стимулюватиме підприємство до підвищення рівня технологічної, екологічної, протипожежної безпеки тощо. Удосконалення законодавчих позицій повинно спрямовуватись на формування цілісної системи страхового захисту соціально-майнових інтересів підприємств.

Список використаної літератури:

1. *Александрова М.М.* Страхування: навчально-методичний посібник [для студ. вищ. навч. закл.] / М.М. Александрова, О.М. Петрук, К.К. Уллубієва – Житомир: ЖДТУ, 2011. – 184 с.
2. *Александрова М.М.* Термінологія у страхуванні / М.М. Александрова // Вісник Житомирського інженерно-технологічного інституту / Економічні науки. – Житомир: ЖІТІ, 2002. – № 20. – С. 349-357.
3. *Банасинский А.* Теория страхования при социализме: Экономико-кибернетический аспект / А. Банасинский; под ред. Е.В. Коломина. – М.: Финансы, 1980. – 159 с.
4. *Борисова В.А.* Организационно-экономический механизм страхования / В.А. Борисова, О.В. Огаренко – Суми: Видавництво "Довкілля", 2001. – 194 с.
5. *Воблый К.Г.* Основы экономики страхования / К.Г. Воблый – М.: Изд. центр "Анкил", 1993. – 228 с.
6. *Гварлиани Т.Е.* Дискуссионные вопросы теории страхования / Т.Е. Гварлиани // Финансы. – 1998. – № 9. – С. 45-46.
7. *Гинзбург А.И.* Страхование / А.И. Гинзбург. – СПб.: Питер, 2004. – 176 с.
8. Государственное страхование в СССР: Учебник / Под ред. Л.И. Рейтмана. – М.: Финансы и статистика, 1989 – 336 с.
9. *Клапків М.С.* Теорії оптимального фінансування антиризикової діяльності / М.С. Клапків // Фінанси України. – 1998. – № 9 – С. 35-45.
10. *Князева Е.Г.* Принципы и инновационные элементы страховой защиты предприятия / Е.Г. Князева // Фундаментальные исследования. – 2008. – № 2 – С. 127-128
11. *Навроцький С.А.* Соціально-економічні аспекти страхування АПК / С.А. Навроцький – Суми: Видавництво "Довкілля", 2004. – 316 с.
12. *Райхер В.К.* Общественно-исторические типы страхования / В.К. Райхер – М.: ЮКИС, 1992. – 284 с.
13. *Серебровский В.И.* Очерки советского права / В.И. Серебровский – М.: Госиздат, 1926. – 80 с.
14. *Серебровский В.И.* Страхование / В.И. Серебровский – М.: Финиздат НКФ СССР, 1927. – 144 с.
15. Страхование: учебник / под ред. Т.А. Федоровой. – [3-е изд., перераб. и допол.] – М.: Магистр, 2008. – 1006 с.
16. *Филонюк А.Ф.* Страховая индустрия Украины: стратегия развития / А.Ф. Филонюк, А.Н. Залетив – К.: Международная агенция "Бизон", 2008. – 448 с.
17. *Шахов В.В.* Страхование: Учебник для вузов / В.В. Шахов. – М.: Страховой полис, ЮНИТИ, 1997. – 311 с.
18. *Шолойко А.С.* Способы страхового захисту сільськогосподарського виробництва. / А.С. Шолойко // Вісник Сумського національного аграрного університету / Фінанси і кредит. – 2008. – № 2. – С. 81-84.
19. Экономическая эффективность государственного страхования / [Плешков А.П., Сплетуков Ю.А., Дюжиков Е.Ф. и др.]; под ред. А. П. Плешкова; Н.-и фин. ин-т – М.: Финансы и статистика, 1990. – 175 с.

АЛЕКСАНДРОВА Марія Михайлівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів Житомирський державний технологічний університет.

Наукові інтереси:

- фінанси;
- страхування;
- розвиток страхових відносин;
- розробка комплексних страхових програм.

Стаття до редакції надійшла 14.03.2012 р.